

Elismerés és kommunikáció

Richard Rorty filozófiájának néhány kommunikációelméleti aspektusa a *Jesse Jackson segedelmével* című *South Park*-epizód etnikai dimenziójában

„De az ember éppen hogy akkor lesz egyénné, amikor elveszíti bizonyosságát az igazságban és a többiek egyöntetű egyetértését.”

(Milan Kundera)¹

Bevezetés

Az, hogy a *South Park* című, immár 25. évadánál tartó televíziós sorozat háttérben jóval komplexebb értelem- és gondolatvilág feszül, mint azt a felszínen tapasztalható, gyakran ízléstelennek bélyegezhető humor vagy a folyamatos káromkodás sejteni engednék, mára már közhelynek tekinthető. A kultikus státuszba emelkedő amerikai produkció hatása olyannyira jelentős, hogy filozófusok, médiakutatók, esztéták, szociológusok sokaságát megihlette. Ennek legeklatánsabb példája a Robert Arp által szerkesztett *South Park and the Philosophy: You Know, I Learned Something Today* (2007) című tanulmánykötet, ahol többek között arról olvashatunk, hogy *A gennyes tus és redvás szendvics* című epizódban hogyan tükröződik a modern amerikai társadalmat szétfeszítő, az állampolgári kötelesség üresen kongó jelszava mögé bújtatott szavazáskényszer;² hogy miért tekinthetők az alsónadrág gnómkok a libertárius filozófia melletti

A szerző etnológus, szociológus, a PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék mesterszakos hallgatója.
Email: hannos.gabor@gmail.com

- 1 Milan Kundera: *A regény művészete*. Európa, Budapest, 1992, 195–196.
- 2 John Scott Gray: “Vote or Die, Bitch” – The Myth that Every Vote Counts and the Pitfalls of a Two-Party System. In Robert Arp (ed.): *South Park and Philosophy: You Know, I Learned Something Today*. Blackwell Publishing, Oxford, 2007, 121–129.

állásfoglalásnak;³ hogy miképpen képviseli Kenny az egzisztencialista filozófiát;⁴ vagy, hogy milyen morális érvek szólnak a South Parkhoz hasonló, határsértő szatírák mellett vagy ellen.⁵ Anélkül, hogy tovább sorolnánk a lehetséges abdukciókat, beláthatjuk, hogy a népszerű animációs sorozat termékeny táptalaja lehet a különböző példázatoknak, mintegy közelebb hozva a lehetséges filozófiai, szociológiai, antropológiai problémákat azokhoz is, akiket kevésbé érdekelnek e tudományágak szakszövegei.

Jelen cikk Richard Rorty filozófiájának egyes nyelvfilozófiai, kommunikációelméleti megfontolásainak tükrében vizsgálja a *Jesse Jackson segedelmével* című South Park-epizód egyik cselekményszálát. Olvasatomban az alkotópáros, Matt Stone és Trey Parker – valószínűleg nem tudatos módon – állást foglal a Rorty által preferált hermeneutikai diskurzus és a szótárak, valamint metaforák általi világleírás koncepciói mellett. Mindezt egy etnikai színezetű konfliktus által tágra szabott keretek között teszik, aminek – meglátásom szerint – a legfőbb kérdése a kölcsönös elismerés⁶ és méltóság⁷ biztosítása, valamint az aktorok ebbéli felelősségének leírása.⁸

3 Paul A. Cantor: The Invisible Gnomes and the Invisible Hand: South Park and Libertarian Philosophy. In Arp: i. m., 97–112.

4 Karin Fry: Oh My God! They Killed Kenny... Again: Kenny and Existentialism. In Arp: i. m., 77–87.

5 Catherine Yu: Is It Okay to Laugh at South Park? In Arp: i. m., 17–29.

6 Dupcsik Csaba elismerésnek nevezi azt „a tiszteletet, amely adott társadalmi csoportot mint kollektívumot, vagy amely egy adott egyént mint ezen csoport tagját illeti meg – legalábbis az erre aspiráló szereplők vagy megfigyelők normatív elvárásai szerint megillethetné”. – Dupcsik Csaba: Elismerés és sérelem. *Társadalomtudományi Szemle*, 2018:1, 48–68; 51. Lásd még Vajda Róza: Az elismerés tétje. *Társadalomtudományi Szemle*, 2018:1, 17–47.

7 A méltóság fogalma alatt azt az antropológiai univerzálét tekintem, ami – az elismerés révén – lehetőséget nyújt az egyénnek (jelen esetben egy adott csoport képviselőjének), hogy társadalmi és kulturális környezetét kényelmesen, a feszélyezettség érzetétől mentesen belakja. Lásd még Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa, Budapest, 1994; Charles Taylor: Az elismerés politikája. *Café Babel*, 1998:21, 57–76; Alex Honneth: *Elismerés és megvetés. Tanulmányok a kritikai társadalomelmélet köréből*. Jelekor, Pécs, 1997; Dupcsik: i. m. Az elismerés és a méltóság tehát ikerfogalmak, amikor jelen dolgozat keretei között az egyik explicit formában felszínre bukik, a másikat is implicite magában foglalja.

8 Richard Rorty teoreémáinak és az „idegenségnek” a házasítása nem újkeletű a magyar filozófiában és társadalomtudományban, így például a kiváló Rorty-szakértő, Krémer Sándor Rorty elméletén keresztül vizsgálja a „Másik” kisebbség- és elismeréspolitikai dimenzióit, ám amíg ő ezt makrokontextusban teszi, én magam egy mikropéldázat tükrében, azonban mezoszinten világítom meg a két téma közötti affinitást. Lásd Krémer Sándor: A „melting pot” metafora és az amerikai pragmatisták véleménye az idegenség tapasztalatáról (Dewey, Rorty). In Laczkó Sándor (szerk.): *Az idegen*. Státus Kiadó, Szeged, 2018, 161–170.

Módszertan: Kritikus félreolvasás mint exaptáció

A dolgozat tárgya és módszertana nem a hagyományosnak tekintendő filozófiai-szociológiai vizsgálódás útját követi. Egy olyan metódust alkalmazok a televíziós sorozat adott epizódjának magyarázatára, ami egyfajta „filmhermeneutikai”⁹ megközelítésmódról árulkodik, kulcsfogalma pedig az exaptáció.

„Az exaptációt, szemben az adaptációval, nem előzi meg tervezési folyamat, nonaptív melléktermékekből vagy korábban más szerepre adaptálódott tulajdonságokból építkezik, ezeket kooptálja. Az exaptációra híressé vált biológiai példa: a pandák hüvelykujja — amelynek segítségével meglepően ügyesen fejtik le a bambuszrudakról a leveleket — nem más, mint egy megvastagodott csuklócsont.¹⁰ A pandák valódi, másra specializálódott hüvelykujja nem alkalmas erre a szerepre, ezért ezt az exaptálódott furcsa szerkezetet használják az evés során.” – állítja Kollár Dávid és Kollár József.¹¹

Az exaptáció tehát lényegében egy olyan strukturális alakzatot jelöl, ami valamilyen más, esetenként egymástól távol eső elemek közreműködéséből jön létre. Megközelítésünkben ezek az elemek azokat a mozzanatokat jelölik a vizsgált epizódban, amelyek egymással hol lazán, hol szorosabban közreműködnek, hogy a metaforikus olvasatok révén kirajzoljanak bizonyos értelemtelített jelentéseket, amik közül kiválasztjuk a számunkra legvonzóbbat.¹² Jelen gyakorlatban nem más ez, mint amit Harold Bloom kritikus félreolvasásnak nevez. Bloom, bár a versekkel példázza nagyívű elméletét, lényegében azt állítja, hogy nincsenek önmagukban létező, zárt szövegek, csak kapcsolódások, amelyek körvonalazzák a műalkotások szubjektív, lexikális, intellektuális és közösségi tudások által megtermékenyített jelentéshorizontját.¹³ Je-

- 9 Boda Székedi Eszter: A film hermeneutikai olvasása. Wim Wenders és Peter Handke együttműködése a hermeneutika tükrében. *ME.DOK*, 2013:4, 65–75.
- 10 Lásd még Jay S. Gould: *The Panda's Thumb*. Norton, New York, 1980.
- 11 Kollár Dávid – Kollár József: The Art of Shipwrecking. The Information Society and the Rise of Exaptive Resilience. *Dialogue and Universalism*. 2020:1, 67–84. Az exaptációról lásd továbbá Kollár Dávid: A protestáns etika kémiaja. In *Replika*, 2021:117–118, 273–284.
- 12 „A nyelv grammatikája determinálja egy adott kontextusban egy kifejezés lehetséges metaforikus interpretációit, az exaptív abdukció pedig segít a vonzóbbakat (loveliest) megtalálni közülük”. – Kollár József: Exaptív abdukció mint a re-ontologizáció lehetséges eszköze. *Kultúratudományi Szemle*. 2019 (1):2–3, 56–72.
- 13 Harold Bloom: *A Map of Misreading*. Oxford University Press, New York, 1975.

len szöveg is e rövid gondolatmenet szellemében íródott, azaz sajátos mentációim¹⁴ metaforizációs eljárásaival rajzolom ki azt a kommunikáció- és elismeréseméleti értelmezést, ami a következő néhány oldal lapjain fog megelevenedni.

Jesse Jackson segedelmével

A soron következő 6+1 alfejezetben tehát rortianus módon értelmezem azokat a jegyeket, amelyek a két főszereplő gyermek, Stan és Token konfliktusában fellelhetők. Az elsődleges fogalmi alap, amire ki kell térnünk, a hermeneutikai (kölsönös udvariasságra orientált) és az episztemológiai (kölsönös megértésre orientált) diszkurzív szinterek differenciálása. E megkülönböztetést – célracionalitás szempontjából – Richard Rorty végzi el *Philosophy and the Mirror of Nature*¹⁵ című művében. Rorty szerint az episztemológiai szemlélet leredukálja a kommunikatív szituációk lehetséges kimeneteleit, hiszen a megértés végcéljával¹⁶ terheli azokat. Ha azonban – állítja Rorty – a kölsönös megértés alapzata szervezi a diskurzusokat, akkor csak olyan egyének vehetnek részt benne, akiknek a gondolkodási stílusa legnagyobb részben fedi egymást. Ez a megértésorientáció nem szükségszerűen kizárandó a párbeszéd során, azonban jellemzően olyan homogén csoportokban figyelhető meg, ahol az értékek, a vágyak, a célok stb. jelentős mértékben megegyeznek. Így a Rorty által preferált modell (hermeneutikai)¹⁷ az egyetértést nem a kommunikáció egyetlen lehetséges, egyes esetekben szükségszerűen bekövetkező opciójaként láttatja, csupán esetlegesként, avagy olyan lehetőségként, ami akár bekövetkezik, akár nem, nem gátolja, hogy a kommunikáció folytassa útját a végtelenbe. Így a hermeneutikai beszédter kulcsmozzanata a „gyümölcsöző egyet nem értés”,¹⁸ ami új szempontokat kínál a diszkussziók tovaterelésének. Ez a hermeneutikai

14 Olyan elméleti, mentális tevékenység, ami a szimbólumokat és a szimbolikus jelöket egymáshoz illeszti. Lásd Jacques Maquet: *Az esztétikai tapasztalat. Vizualis művészetek antropológus szemmel*. Csokonai, Debrecen, 2003.

15 Richard Rorty: *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton University Press, Princeton, 1979.

16 Vö. Jürgen Habermas: *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Gondolat, Budapest, 2011.

17 Lásd még Jeffrey Stout: *Democracy and Tradition*. Princeton University Press, Princeton, 2003 (különösen a harmadik fejezet: Religion in Political Argument).

18 Pápay György: *Demokrácia filozófiai megalapozás nélkül: Richard Rorty és a politikai filozófia*. Doktori disszertáció. PTE Filozófia Doktori Iskola, Pécs, 2008.

koncepció tehát nem egy, a tudatossága, racionalitása kimeríthetetlen-ségében tobzódó lénynek látja az embert, hanem olyannak, aki bár felelősséggel tartozik tetteiért, nem eleve determinált és statikus létfeltételek révén definiált, hanem „véletlenek” sodrásában kerül új és új közegekbe, s ezekben a közegekben a kommunikációját valamifajta készségesség és udvariasság termékenyíti meg, s nem a megértésre irányultság.

A történet kerete

A sorozatbeli központi probléma, amivel példázni igyekszem Richard Rorty elméleteinek egyes aspektusait – segítségül hívva John L. Austin, John R. Searle és Jürgen Habermas filozófiájának némely kulcsmozzanatát is –, egy diszkurzív-etnikai identifikációs konfliktus, azaz, hogy mennyiben értheti meg egy fehér ember egy afroamerikai érzésvilágát, ha utóbbit a bőrszínéhez kapcsolódó pejoratív kijelentésekkel illetnek. E konfliktus katalizátora a főszereplő Stan édesapja, Randy Marsh, aki egy akasztófa játékhoz hasonló, *A szerencsekerék* című televíziós műsorban a „N_GGERS” betűsort az „I”-vel és nem az „A”-val (naggers; trógerék) helyettesíti, ami mély felháborodást kelt a lokális afroamerikai közösségen belül, hiszen a kérdés, amit meg kellett válaszolni, így hangzik: „Idegesítő emberek a környezetünkben. Kik azok?”¹⁹ Ezután öt különböző, egyre elmérgesedő kommunikatív szituáció követi egymást Stan és afroamerikai barátja, Token között, melyek során Stan kontextualizálni, egyúttal relativizálni akarja apja cselekedetét, emellett pedig biztosítani Tokent, hogy pillanatnyi emocionális helyzetével azonosulni tud. Barátja viszont nem képes megbocsátani Stannek.

„A faterom nem rasszista, csak hülye...”

Stan először azzal próbálja felmenteni édesapját tette súlya alól, hogy a „rasszista” billogot a „hülyé”-vel váltja fel, és a „niggerek” kifejezés csupán emiatt hagyta el a száját. Token azonban nem elégszik meg

19 Szükségesnek tartom még egyszer hangsúlyozni, hogy Randy ebbéli megnyilatkozása a vizsgált szálnak csupán a katalizátora; az ő kanosszajárása és saját konfliktusának feloldása egy másik szálon folyik, mellyel csak annyiban foglalkozom, amennyiben elengedhetetlen a két barát, Token és Stan konfliktusának szempontjából.

ezzel a magyarázattal, szerinte Stan „nem tudja”, hogy milyen érzés az, amikor afroamerikaiként ezt egy országosan sugárzott televíziós műsorban látja. A „nem tudod, milyen érzés” kijelentésre kell helyeznünk a hangsúlyt, amivel arra utal, hogy Stan és Token között olyan szótárbeli különbség van,²⁰ ami ellehetetleníti azt, hogy e konfliktusban bármiféle egyetértés jöhhessen létre. Token egy olyan (szub)kultúra neveltje, ami a rasszizmus elszenvedésének történelmi, és diszkurzívan a sorozatrész idejében jelenlévő terhét hordozza, s ha ezt a tudást nem is primér tapasztalás révén sajátította el, az örökölt, áthagyományozott bélyegként megszabja a szótárát.

Token „nem tudod, milyen érzés”²¹ kijelentése az első párbeszéd-szituáció legösszetettebb pontja, lévén több pólusú performatívumról²² beszélünk, ami magában rejtja a direktívum,²³ az expresszívum²⁴ és a deklaráció²⁵ sajátosságait is, attól függően, hogy milyen irányból tekintünk rá. A kijelentés mint direktívum Stant egy másik viselkedés irányába igyekszik terelni; mint expresszívum elkötelezi Tokent egy olyan identitás mellett, ami az ő sajátja, ezzel egyúttal megteremt a Stannel való szembenállást; mint deklaráció pedig az utóbb említett szembenállást rögzítő határt sikeresen megvonja.

Meglátásom szerint ezek a performatívumok akkor tekinthetők gyümölcsözőnek egy olyan párbeszéd során, ahol a kölcsönös elismerés tétként

- 20 Rorty a „szótár” kifejezéssel jelöli azt az egyszerre szubjektív és kollektív gyökerekkel rendelkező szókészletet, aminek segítségével 1. leírjuk mind szimbolikus, mind objektívált környezetünket; 2. autentikus önteremtést végzünk; 3. magunkat a világhoz igazítjuk. (Richard Rorty: *Esetlegesség, ironia, szolidaritás*. Jelenkor, Pécs, 1994.) Lásd még Krémer Sándor: Egy pragmatista vita hermeneutikai tanulságai: Rorty és Shusterman. In Fehér M. István et al. (szerk.): *„Vitában egymással...” Filozófusok disputái, kontroverziái*. L'Harmattan – MTA—ELTE Hermeneutikai Kutatócsoport, Budapest, 2015, 418; Nyíró Miklós: „Rorty szótárfogalma – Heidegger-olvasata tükrében”. In uő (szerk.): *Filozófia a globalizáció árnyékában: Richard Rorty*. L'Harmattan, Budapest, 2010, 139–153.
- 21 Hasonlóan jelentőségteljesek az ebben a jelenetben elhangzó „könnyen beszélsz”, „nem normális”, „nínmand” kifejezések is, ám nem a sorozat paradigmatis elemzésének kulcsmomentumai.
- 22 John L. Austin: *Tetten ért szavak*. Akadémiai, Budapest, 1990.
- 23 A szembenálló fél viselkedésének megváltoztatását célzó performatívum (John R. Searle: *Beszédaktusok*. Gondolat, Budapest, 2009; Uő: *Elme, nyelv és társadalom*. Vince kiadó, Budapest, 2000).
- 24 Önmagam őszinte bemutatását célzó performatívum (lásd Searle előbbieiben idézett művei).
- 25 A világ minőségi reprezentációját, annak valamiféle megváltoztatását célzó performatívum (például: „Ez a terület az enyém” – kijelentés; Searle előbbieiben idézett művei).

lebeg, ha a beszédaktusok illokúciós²⁶ és perlokúciós²⁷ kimenetelei egybeesnek, azaz a beszélő akarata szerinti és a másik fél „valós” cselekvése ugyanazon minta szerint alakul.²⁸ Az expresszívum esetében ilyesfajta egybecsengésről nem beszélhetünk, hiszen hiányzik az a médium vagy szótár, aminek révén Stan Token megbántottságérzetének „jogosságát” fel tudná mérni. Még akkor is igaz ez, ha a köztük terebélyesedő etnikai különbségnek tudatában van, így az expresszívum szándékolt és „valós” hatása között nincs harmónia. Ez jellemzi a direktívumot is, hiszen a Token által előírányzott viselkedés – mint azt a következő párbeszédszituációk esetében látni fogjuk – nincs szinkronban Stan magatartásával. És noha a deklaráció illokúciós és perlokúciós kimenete egymással megfeleltethető, az etnikai hátrány megvonást Stan csak abbéli formális, áthagyományozott tudástartamok mentén fogadja el, amik nem segítik őt abban, hogy Token problémája formát öltjön a szemében; tehát a deklaráció az expresszívum lokúcióinak egybeesése nélkül nem segíti elő a kölcsönös elismerést.

Mindezzel együtt a közös megértés alapzata eleve hiányzik a felek tudásvilágából, szótáraik leíróképessége mint egymással párhuzamos egyenesek tartanak a végtelenből a végtelenbe, és hiába próbálja Stan a „nem nagy ügy”, az „apám nem akart megsérteni senkit”, „nem haragból mondta” leíró konstatívumait, vagy az erősebb befolyásoló erővel bíró „Ne legyél ilyen!” performatívumát alkalmazni, a felek szótárkülönbsége egyre markánsabban körvonalazódik. Token pedig emiatt olyannyira megtagadja barátja szótárát és a személyiségét alkotó kelléktárát, hogy „nemand”-nak stigmatizálja, és a vele szemben érzett közöny okán a fizikai agressziótól is eláll, mondván: „nem ér ennyit”.

A két fiú szótárkülönbségéből fakadó konfliktust elmélyíti a habermasi érvényességi igények²⁹ megsértése. Stan azért érezheti úgy, hogy eleget tesz a hitelesség, a helyesség és az igazság érvényességi igényeinek,

26 Az illokúció a beszéd cselekvésértékére utal, így magában rejt a beszélő/cselekvő akarátát is (lásd Searle előbbieken idézett művei).

27 A perlokúció – leegyszerűsítve – a beszéd által kiváltott hatást „méri”, azaz azt, hogy az illokúció szándékolt hatása megvalósult-e, avagy sem (lásd Searle előbbieken idézett művei).

28 Tehát a kívánt és a valós cselekvés összhangja nem annak a feltétele, hogy beszéd általi cselekvésről beszéljünk, hanem annak, hogy a „kölcsönös beszéd” elvezessen a kölcsönös elismeréshez.

29 Habermas szerint akkor beszélhetünk nem stratégiai (tehát kommunikatív) cselekvésről, ha a kommunikáló fél (vagy felek) eleget tesz(nek) a hitelesség, az igazság és a helyesség érvényességi igényeinek (Habermas i. m.). Jóllehet, a rortianus paradigmák nem engedhetnek utat ilyen statikus, megértésre kondicionált elméleteknek, de az érvényességi igények, mint a kommunikációt befolyásoló, azt egyengető tényezők alkalmasak, hogy általuk elemezzem a szóban forgó epizódot.

mert úgy véli, érti Token fájdalmát. Azonban a Stan által képviselni akart hitelesség csorbát szenved, mert az adott etnikai-diszkurzív térben nem rendelkezik a szó- és kelléktárral, ami egyáltalán lehetővé tenné azt, hogy a Token által problematizált kritikus pontokat a kellő „jártasság” mércéje szerint mérlegelje. Azonban, ha már a szótárhiány kizárja őt a hitelesség kategóriájából, nem képes helyesen sem cselekedni, hiszen bármivel is próbálkozik, nem ismeri Token „igazságát”.³⁰

„Jesse Jackson nem a feketék királya...”

A második kommunikatív szituációban Stan azzal próbálja győzködni Tokent, hogy az afroamerikai-baptista tiszteletes és polgárjogi aktivista, Jesse Jackson³¹ megbocsátott az apjának, miután utóbbi megcsókolta ennek farát, emiatt pedig „minden le van zsírozva”. Ez utóbbi performatívum azért nem biztosítja Token etnikai identitásának Stan általi elismerését, mert Jesse Jackson karakterét és az afroamerikai közösség egészét egymással egyenlőnek, mintegy felcserélhetőnek tekinti – azaz Jesse Jackson képében hiposztazálja a közösséget. Azt állítja tehát, hogy Jesse Jackson minden South Parkban élő fekete nevében beszélhet, az őket ért sértésekért megbocsátást nyerhetnek az „elkövetők”, a sértetteknek pedig el kell ezt fogadni. Az epizód nyíltan állást foglal az efféle reduktív, kollektivistá attitűdök ellen, hiszen Token ekképpen reagál Stan szavaira: „Jesse Jackson nem a feketék királya vagy császára”.³²

30 Searle szerint egy beszédaktus – a deskriptívét is beleértve, sőt leginkább azt kiemelve – akkor igaz, ha nem kételkedünk benne, ha az szavatolja az aktust végrehajtó szavahihetőségét és megbízhatóságát. Lásd Gergely P. Alpár: John L. Austin és John R. Searle igazságfelfogása. *Erdélyi Múzeum*, 2014 (76):3, 78–84. Amikor tehát igazságról beszélek – ami eleve nehezen értelmezhető, sőt teljes mértékben számonkérhető fogalom egy rortianus elemzésben –, akkor nem egy különdleges és objektív mérce által szavatolt totalitás abszolút érvényét értem azon, hanem sokkal inkább azt a viszonyt, aminek keretei között az egyik fél elismeri a másik „szavahihetőségét”, ami e „másik” számára méltóságot is kölcsönöz.

31 Jesse Jackson (1941–), 1984–1988 között a Demokrata Párt jelöltje. A 2006-os „Black Voices” szavazáson a legfontosabb és legbefolyásosabb afroamerikai vezetőnek választották.

32 A nyílt állásfoglalás része továbbá, hogy a helyi afroamerikaiak elkezdi Randyt „a niggeres” gúnynévvel illetni, mintegy reflektálva annak a „támadásnak” a traumatikus élményére, amit egy – kétségkívül rangos, és a közösségen belül prominens – egyházi vezető megbocsátása nem oldhat fel és taszíthat a feledésbe.

Utóbbi mozzanat egyúttal azt is jelzi, hogy bár Randy szavai egy egész kollektívát sértettek meg, az ebből kiinduló Token és Stan közti konfliktus személyessé válik, és a sértés olyan forráspontként tűnik fel, melynek révén Token sajátos, személyes etnikai identitása formát ölt. Token lényegében saját autonómiáját és autentikusságát kéri számon Stanen, hiszen az sajátos hiposztazálási kísérletével Tokent mint egy másoktól függő, infantilis személyt láttatja önnön szótárának világleírásával, megvonva Token szótárának eredetiségét és érvényességét. Jesse Jackson így egy olyan (halott) metafora, ami kollektivista puha autoriter csoportként reprezentálja a lokális feketék összességét. Ellenben Token igényt tart arra, hogy mások (és leginkább Stan) elismerjék mint önálló cselekvésre képes, autentikus emberi lényt. Így a konfliktusokat felvállalva, Stan közeledési kísérleteit elutasítva saját autentikusságának akar érvényt szerezni. Az autentikusság ebben az esetben a személy összhangját jelenti saját megélt életével, amelyhez folyamatosan önmaga pszichológiai és kulturális újratermelésére van szükség.³³ Token önmaga reprodukálására irányuló vágya csak abban az esetben érhet révbe, ha az elismerésért folytatott harca³⁴ is sikeres lesz. Ezt az elismerést azonban nem kapja meg, megkérdőjelezi az autonómiáját, vagy etnikai csoportját rasszista előítéletek célpontjává korcsosítják. Éppen ez az oka, hogy Token egyszerre lesz mindinkább passzív abban az értelemben, hogy egyre kevesebb időt fordít arra, hogy mások tudtára adja, miért érez úgy, ahogy; ugyanakkor harciasabb is, mind gesztusaiban, mind hangtónusában, aminek forrása saját frusztrációja. Ezt a frusztrációt fokozza az is, hogy hiába próbálkozik Stan újabb és újabb szótárak és metaforák által körvonalaizni apja és saját ártatlanságát, azok nem képesek leképezni a korábbi kijelentéssel kapcsolatos problémát. Token emiatt képtelen autentikus stílusát kifejezni, így pedig az elismerésért vívott harca és méltósága is veszélybe kerül.

„Tehát a feketék már törpék is?”

A harmadik alkalomra egy érzékenyítő előadás után kerül sor. A tréninget egy kisművészi, achnodropláziás férfi tartja a diákoknak, aminek következtében Stan úgy véli, már tudja, miért problematizálja Token a Randy által tett kijelentést és Stan magatartását, amit utóbbi a tudtára is ad, ám

33 Kollár Dávid – Kollár József: „A stílus az ember képe”. Autentikusság, stílus, autonómia. *Korunk*, 2022:12, 104–114.

34 Vö. Taylor: i. m.

az előbbiből csupán egy rezignált kérdést vált ki csupán – „Tehát a feketék már törpék is?” Ebben az esetben egy új behatás révén Stan szótára „fris-sül”, amit egy metaforizációs aktus reprezentál. A konkrét szituációban ez úgy ölt testet, hogy az előadáson hallott „kisember/törpe” metaforát a „fekete” metaforájával igyekszik felváltani.

Stan egy olyan hibát követ el, ami további gátakat állít Token elismerésért folytatott küzdelmében: a metaforákat egymással megegyezőnek véli, azaz nem azért alkalmazza a „feketé”-t a „kisember/törpe” helyett, mert az egy optimálisabb „világigazítást” biztosít számára, hanem azért, mert szerinte a két deprivált-kisebbségi csoport társadalmi, gazdasági és kulturális helyzete, kisebbségi identitása azonos, lényegében egymással ekvivalens, leíró fogalmakként kezeli azokat. Stan számára ez az új metafora kellően érzékletes, ám kognitív tartalmakat is csatol hozzá, ami a re-metaforizáció érvényességét a megfelelő eljárás módjain kívülre szorítja. Nem a (halott) metafora tényleges felcserélése történik, hanem egy, a felszíni jegyek alapján nyugvó analógia megvonása. Ez az oka annak, hogy Token haragja tovább gyűrűzik, hiszen meglátása szerint Stan szemében a feketék és a kisművészek ugyanazok, így autentikus önmagának elismertetésétől egyre távolabb sodródik.

Itt bukkan fel először a felelősség, a felelős cselekvés szempontja. Stan egyszerre próbál felelősséget vállalni apja „niggerezéséért”, így az egy elmosódott, jelentősen új arculatot öltő cselekvés elbeszélésébe ágyazódik, ami az ő szempontjából a megértés kizárólagos céljának akarása, Token szempontjából szimpla kontárság; és egyúttal azt is meg akarja érteni, hogy Tokennek miért esik rosszul a korábbi kijelentés. A két tényező hatással van egymásra, hiszen Stan úgy látja, hogy apja „bűne” akkor oldható fel, ha Token jelenlegi mentális és érzelmi állapotát leképezi saját szótárával, s bár felelősen igyekszik eljárni, nem látja be, hogy a megértés végcélja lehetetlen vállalkozás – Rortyval szólva mondhatnók, Stan nem ironikus,³⁵ legalábbis még nem az –, így eszközeihez végérvényben felelőtlenül nyúl, amiről az elhibázott metaforahasználat (vagy metaforacsere) tanúskodik.

Token cselekvésének felelőssége egy negatív mozzanatban érhető tetten. Ez nem jelent mást, mint hogy Stan méltányos cselekvésének és Token autentikus Énje, illetve léte elismerésének nem pusztán külső körülmények szabnak gátat, még ha Stan próbálkozásai eleve hamvukban is holtak. Jóllehet Token beszédaktusainak jelentős része olyan performatív jegyeket hordoz magában, amik sejtetik Stan magatartásának hitelességbeli

35 Rortynál „ironikus” az a személy, aki belátja, hogy saját szótára, vágyai, meggyőződése, Énje esetleges, azok forrása nem egy téren és időn kívüli abszolútum, hanem a véletlenek egymásutánja alakítja, s beismeri azt, hogy minden történhetett volna másképpen is (Rorty: *Esetlegesség...* Id. kiad., 13, 89–159; Krémer: i. m., 417).

deficitjeit (hiszen rendre utal arra, hogy Stan nincs birtokában annak a szótárnak, ami hitelességét szavatolná), ugyanakkor ezek a kijelentések és sejtetések belesüppednek abba a cinikus attitűdösszességbe, amivel Token a kialakult diszkurzív rend iránt viseltetik, magyarul Token csupán sértett elutasításokkal reagál bármiféle közeledésre, a konszenzualitásra való törekvés szikrája sem érhető tetten cselekvésében. Autentikusságának el-nem-ismerése nem csupán Stan hibája, hanem épp úgy Tokené is, hiszen nem hajlandó ezt világosan kommunikálni Stan felé. A két fiú cselekvéséből tehát hiányzik a szituációban tanúsított cselekvésükkel kapcsolatos felelősség.

„Minden okom megvan rá, hogy haragudjak...”

Az utolsó előtti diszkurzív mozzanat Stan felháborodott kijelentésével kezdődik: „Én mindent megtettem, hogy ne legyen harag, szóval légy szíves, fejezd ezt be!” Látható, hogy Stan és Token ugyanazon probléma körül oszcillálnak, az autentikus Én elismeréséért folytatott verseny permanens konfliktusban áll a megértésre orientált kommunikatív aktusok akarásával, ami felőrli Token méltóságát, ezáltal gátat szab Stan hiteles és helyes cselekvése előtt. Cselekvéseik olyan széttartó racionalizációs horizontok mentén alakulnak, amelyek miatt nem képesek belátni saját felelősségüket az elmérgesedett etnikai konfliktusban. Stan immár csak önmagát mentetgeti, mondván, mindent megtett, ami lehetőségében állt, és nem tartozik felelősséggel az apja által mondottakért. Tehetetlenségében olyan stratégiai leírást alkalmaz, ami immár apjához rendeli a konfliktus kirobbanásának felelősségét, akit ugyanakkor az epizód elején még feloldozni igyekezett. Hasonló tehetetlenség tükröződik Tokenen is, aki úgy nyilatkozik, hogy minden oka megvan arra, hogy haragudjon, és bárhogya is könyörög Stan, hogy válasszon – vagy elmagyarázza Token, hogy mi a probléma, és kidolgozza a megoldást, vagy bocsásson meg neki, amennyiben az előbbi nem hajlandó megtenni –, Token megtagadja a választást.

E szituációban olyannyira elmérgesedik a helyzet kettejük között, hogy Stan semmilyen következtetést nem szűr le belőle, az álláspontok egyre távolabb kerülnek, nem tanulsággal, csak a Token iránt érzett haraggal távozik, aki – Stan érzése szerint – nem méltányolja cselekedetét, így pedig Stan úgy érzi, az ő méltósága is sérül. A néző ekkor döbben csak rá, amikor Stan egyébként még nem, hogy az egyetértésre orientált kommunikatív cselekvés azért lehetetlen vállalkozás, mert az elismerés kétpólusú küzdelme mély sebet ejt az opponensek méltóságában, ezért

bármiféle további beszédre ösztönzés elcsökevényesedik, s csupán a sértegettség „konkluzív megfontolásával” gyarapodnak a szereplők.

„Már vágom a dolgot... Hogy nem vágom!”

„Token, már vágom a dolgot. Hogy nem vágom. Pedig azt állítottam, hogy értem, mit érzel, de sosem fogom megérteni. Sosem fogom vágni, mit érez egy fekete, ha rámondják az n-betűs szót. Nem vághatom.” – mondja Stan, miután értetlenkedve nézi végig, ahogy az achnodropláziás tréner – aki a korábban említett érzékenyítő előadást tartotta a hátrányos helyzetű emberek megkülönböztetéséről – úgy próbálja meg bizonyítani azt, hogy fizikai adottságai nem korlátozzák semmiben, hogy hátulról leüti az őt korábban sértegető Eric Cartmant.

Stan számára ez a szituáció, pontosabban az, hogy meglátása szerint ezzel az „alantas” aktussal a tréner semmit sem bizonyított, olyan sajátos eseményként mutatkozik meg, ami új irányba tereli Stan belátását. A verekedés és a tréner állítása, miszerint bizonyított, nem szolgáltat olyan kauzális magyarázatot Stan számára, ami a megértés reményével szolgálhatna a tréner és Eric konfliktusában. A konfrontációt külső szemlélőként, analitikusan képes átlátni, hiszen emocionálisan nem involvált, s ez kikristályosítja előtte Token pozícióját. A kisművészi ember és az afroamerikaiak egymástól független elemeinek összeegyeztetését Stan a korábbiakban már megkísérelte, azonban akkor zsákutcába futott, hiszen a két metaforát egymással teljes mértékben megfeleltethetőnek vélte. Míg a metaforák felcserélése nem segített, az igen, hogy absztrakt szinten meglátta: megérteni a Másikat és teret engedni a Másiknak nem egy és ugyanaz. Nem a megértés, nem az igazság belátása, hanem a külvilág saját szótárunk általi leírásán kívül minden lehetséges mozzanat lehetetlenségének felfogása a kulcsmozzanat.

Így lehetséges, hogy a világ szimbolikus (és merőben exaptív) újratelmesítésének eszközével Stan eljut a „nem vágom és nem vághatom”-attitűdig (ironikussá lesz), azaz felismeri, hogy bármiféle jóindulata ellenére nem tudja felmérni Token érzéseit. E felismerés nyílt artikulálása azért oldja fel a két barát között feszülő ellentétet, azaz haragjukat és sértődöttségüket, mert Stan Tokent önmaga etnikai identitásának méltóságában (újra-) elismeri, míg Token „Most már tényleg vágod! (...) Kösz, Stan!” felkiáltása is hasonló módon idézi elő a méltányosságot, hiszen elismeri Stan erőfeszítéseit. Autentikus „Én”-jük újra harmóniába kerül a külvilággal.

Mindazonáltal, a konfliktus feloldása ama rortianus koncepciót is érvényre juttatja, miszerint a liberális és demokratikus, nem zárt és nem

homogén közegekben az episztemológiai beszédkörnyezetet a hermeneutikai váltja fel. A „nem vágom” és „nem vághatom” felkiáltások kölcsönös elismerése szavatolja a vita holtpontját, ami ugyanakkor a diskurzus egészének nem a végcélja volt, azaz az epizód vége nem egyenlő a diskurzus végével. Ez a kölcsönös elismerés egyúttal egy oda és vissza ható elfogadásmozzanat is, ami a hermeneutikai diskurzív mező eluralkodásának tanúbizonysága. Nem egy tárgyiasult, a két szereplőtől független, mondhatni objektív igazság kitárulkozása zajlik, hanem ama felismerés, hogy számos olyan aspektusa létezik a világnak, amiben lehetetlen elérni a megértés, vagy még inkább az egyetértés fokát, jelen esetben a közösségi tudás és az identitás radikális és gyökeres különbözősége okán. Ezzel nem csupán az episztemológiai tézis totalitásának tarthatatlanságát látja be Stan, hanem egyúttal azt is, hogy nincs egy olyan átfogó és egységes tudás-megismerés készlet, ami eredendően megszabná a diskurzus rendjét, ehelyett a hermeneutikai diskurzusok sokasága olyan divergens élettapasztalatok összeszővődéseinek és értelemszővényeinek³⁶ ágyaz meg, amelyek úgy képesek a végtelenbe tartani, hogy nem feltétlenül találhatnak egymásban megnyugvást.³⁷ Ez a termékeny meg nem értés, avagy a „gyümölcsöző egyet nem értés” és ennek belátása restaurálja Stan és Token barátságát az epizód végén.

Zárszó

Láthattuk tehát, hogy a Stan és Token között feszülő, etnikai színezetű konfliktus elsősorban abból fakad, hogy kelléktáraik expresszív megnyilatkozásai és szótáraik világleíró képessége gyökeresen eltérő forrásból fakadnak, ennek ellenére Stan mégis az egyetértés irányába igyekezett elmozdítani a köztük sarjadzó párbeszédet.

Szövegem elsődleges célja az volt, hogy bizonyítsam, a heterogén csoportokban³⁸ a kölcsönös megértés céljával „sújtott” episztemológiai diskurzusok koncepciója eleve lehetetlen vállalkozás, hiszen a cselekvők elismerését és méltóságát éppen az biztosítja, ha az elismerést nyújtó fél

36 Kurucz Barnabás: A fausti teodícea vázlata. *Szellem és tudomány*, 2021 (12):1, 25–60.

37 Azaz Stan a tudást reménnyel váltja fel (Richard Rorty: *Filozófia és társadalmi remény*. L'Harmattan, Budapest, 2007).

38 Nyilvánvaló, hogy mint osztálytársak és barátok, Stan és Token egy homogén csoport tagjai, ám amint az etnikai-kisebbségi dimenzió tematizálja viszonyukat, más-más csoport reprezentánsaivá válnak személyközi viszonyukban,

belátja a megértés lehetetlenségét, azaz ironikussá válik. E tézis elméleti megalapozására a Rorty-féle hermeneutikai beszédtr tökéletesen alkalmas, hiszen azt egyfajta udvariasság, gyümölcsöző egyet-nem-értés hatja át, amiben az ironikusok éppen annak tudatában ismerik el egymást önmaguk méltóságában, hogy átlátják a megértés képtelenségét, így egymáshoz való viszonyukat és cselekvéseiket is olyan szempontok szerint igazítják, hogy a másik méltóságát megőrizték.

Meglátásom szerint a választott módszer, Rorty egyes megfontolásainak más teoretikusok méltóságra, elismerésre, performatívumokra stb. vonatkozó nézeteivel való kiegészítése azért lehet gyümölcsöző, mert egyfelől megmutatkoznak az érintett elméleti dimenziók egy adott kulturális és társadalmi közegben, másfelől a vizsgálatnak alávetett tárgy (South Park) aspektusai is bővülnek, utat nyitva a filmhermeneutika (új) útjai felé. Ezzel együtt szeretnék visszacsatolni a tanulmányt nyitó Kundera-idézetre, melyet Rorty is parafrázál *Heideggerről és másokról*³⁹ című kiadványában, és amelynek kapcsán kitér arra, hogy Kundera e szavai valójában egy olyan utópikus és demokratikus kisközösség – amilyen az tárgyalt sorozatepizód végén is megelevenedik – lírai és absztrakt víziói, amelyben „a türelem és a kíváncsiság a legfőbb szellemi erény, nem pedig az igazság keresése”.⁴⁰

39 Richard Rorty: *Heideggerről és másokról*. Jelenkor, Pécs, 1997.

40 Uo. 99.